

Recenzja pracy doktorskiej mgr Adama Kozubala
pt. *Wychowanie fizyczne i sport szkolny na ziemi tarnowskiej w latach 1945-1989.*
Uniwersytet Szczeciński
Wydział Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia

Przedstawiona do recenzji praca doktorska mgr Adama Kozubala pt. *Wychowanie fizyczne i sport szkolny na ziemi tarnowskiej w latach 1945-1989* to obszerne studium historyczne, liczące ogółem 446 stron, w tym 356 stron części opisowej. Praca należy do grupy opracowań traktujących o wychowaniu fizycznym i sporcie – bardzo ważnej dziedzinie kultury fizycznej, ukazanej na ziemi tarnowskiej w okresie ponad czterech i pół dekady Polski Ludowej. Szkolna kultura fizyczna od lat przykuwa zainteresowanie specjalistów różnych dziedzin nauki, co wynika ze społecznego statusu tej formy aktywności fizycznej. Zainteresowanie budzi także przeszłość i bogate tradycje szkolnego ruchu sportowego, a badaniom historycznym nad dziejami wychowania fizycznego i sportu szkolnego w Polsce wysoką rangę nadał prof. Leonard Nowak, autor interesującej monografii *Wychowanie fizyczne i sport w państwowym szkolnictwie ogólnokształcącym w latach 1918-1939* oraz innych wartościowych opracowań.

Rozprawa należy do grupy opracowań zapoczątkowanych doktoratem Adama Natanka, który powstał pod kierunkiem prof. dr hab. Jerzego Gaja i został obroniony na Wydziale Wychowania Fizycznego AWF w Poznaniu w 1973 roku. Dotyczył on rozwoju szkolnej kultury fizycznej na ziemi lubuskiej w latach 1945-1970. Tym samym otworzyły się możliwości tematyczne realizowanej problematyki historycznej wychowania fizycznego w szkolnictwie różnego szczebla oraz rozwoju sportu w szkolnictwie różnego typu w poszczególnych regionach kraju. Z takiej możliwości skorzystało wielu autorów, w tym twórca poddanej recenzji pracy doktorskiej z zakresu historii wychowania fizycznego i sportu na ziemi tarnowskiej. Ze zrozumieniem i aprobatą należy zatem przyjąć decyzję Autora, powiązaną z promotorem i promotorem pomocniczym, o wyborze interesującej tematyki, która doczekała się całościowego ujęcia w formule pracy doktorskiej. Dobrze się stało, że praca została złożona na Wydziale Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia Uniwersytetu Szczecińskiego, który jako jeden z nielicznych w Polsce posiada w swoim gronie dwóch

samodzielnych specjalistów z zakresu historii kultury fizycznej oraz kilku innych wykładowców posiadających dorobek naukowy w tej dziedzinie.

Analizując i zestawiając tytuł pracy z treścią rozprawy należy stwierdzić, iż tytuł nie został w pełni odzwierciedlony w zawartości rozprawy. O ile sport szkolny został w pełni ukazany i spełnia ramy zawarte w jej tytule, to wychowanie fizyczne zostało tylko w pewnych elementach uwzględnione w pracy. Nie znajdujemy bowiem informacji o przebiegu obligatoryjnych zajęć z zakresu wychowania fizycznego w tarnowskich szkołach. Po lekturze nie wiemy jak przebiegał proces realizacji programu tego przedmiotu w poszczególnych typach szkół. W pracy znajdują się tylko wybrane informacje dotyczące bazy sportowej szkół oraz dane o stanie kadry nauczycielskiej. W takim kształcie tekstu i jego zawartości merytorycznej tytuł powinien nawiązywać do wybranych zagadnień z zakresu wychowania fizycznego na ziemi tarnowskiej i mógłby brzmieć: *Wybrane aspekty rozwoju wychowania fizycznego oraz sport szkolny na ziemi tarnowskiej w latach 1945-1989*. Inna sprawa, że zagadnienie rozwoju wychowania fizycznego w szkolnictwie na danym terenie jest bardzo obszerne i z pewnością zasługuje na oddzielne potraktowanie w odrębnym opracowaniu.

W konstrukcji pracy został nadrzędnie prawidłowo wykorzystany układ problemowy, który pozwolił Autorowi ująć wszystkie niezbędne zagadnienia w syntetycznej formie pięciu rozdziałów głównych. Inne rozwiązanie groziło z jednej strony powtórzeniami, a zarazem brakiem możliwości pełnego wyczerpania tematu. Wybór koncepcji należy zatem ocenić pozytywnie. Do podobnej opinii skłania ocena zastosowanych ram chronologicznych i granic terytorialnych, w których porusza się Autor. Lata 1945-1989 to historycznie zamknięty okres Polski Ludowej, coraz częściej eksplorowany naukowo, także w badaniach humanistycznych i społecznych w wymiarze regionalnym. Ziemia tarnowska stanowi natomiast historyczną, kulturową i geograficzną krainę, godną syntezy poszczególnych dziedzin życia na tym obszarze. Należy do nich, posiadająca w regionie tarnowskim galicyjskie tradycje, kultura fizyczna, a w obrębie tego szerokiego zjawiska wychowanie fizyczne i sport szkolny. Poruszamy się bowiem na obszarze pomiędzy Krakowem a Lwowem, określanym przez historyków nie bez przyczyny jako kolebka polskiego sportu.

Pracę otwiera wstęp o charakterze metodologicznym, który zawiera niezbędne wprowadzenie, krótką adnotację o literaturze przedmiotu, szczegółową analizę wykorzystanej bazy źródłowej oraz informację o zastosowanym układzie i wynikających z tego konsekwencjach w postaci konstrukcji poszczególnych rozdziałów i podrozdziałów. Występuje pewien niedosyt dotyczący zbyt krótkiej i ogólnej analizy piśmiennictwa oraz braku celu pracy, który pośrednio pobrzmiewa w ocenie stanu badań. Została wymieniona tylko jedna pozycja o wychowaniu fizycznym i sporcie na ziemi tarnowskiej. Autor określił

konstrukcję pracy według wzorca mieszanego – nadrzędnie chronologicznego, tymczasem dominuje, owszem układ mieszany, ale nadrzędnie problemowy (rzeczowy). Ogólnie wstęp spełnia metodologiczne założenia i wypełnia swoją rolę z godnymi podkreślenia akapitami o materiale badawczym oraz fragmentami poświęconymi omówieniu pracy.

Zasadniczy trzon rozprawy stanowi pięć rozdziałów głównych, trafnie zestawionych według wspomnianego klucza problemowego. Rozdział I dotyczy podstaw rozwoju sportu szkolnego na ziemi tarnowskiej do 1989 roku. W poszczególnych podrozdziałach obejmuje następujące zagadnienia: 1. Ogólna charakterystyka ziemi tarnowskiej (Bochnia, Brzesko, Brzostek, Ciężkowice, Dąbrowa Tarnowska, Dębica, Nowy Wiśnicz, Pilzno, Radłów, Radomyśl Wielki, Ryglice, Szczucin, Tarnów, Tuchów, Wadowice Górne, Wojnicz, Zakliczyn, Żabno); 2. Tradycje wychowania fizycznego i sportu szkolnego na ziemi tarnowskiej do 1939 r.; 3. Uwarunkowania gospodarcze i polityczne, wpływające na rozwój kultury fizycznej w II Rzeczypospolitej; 4. Uwarunkowania prawne rozwoju organizacyjnego sportu szkolnego w latach 1945-1989; 5. Kadra nauczycielska z kwalifikacjami instruktorsko-trenerskimi; 6. Baza materialna sportu szkolnego.

W pierwszym podrozdziale autor zastosował ciekawy zabieg ukazania uwarunkowań regionalnych w układzie terytorialnym, przez pryzmat największych ośrodków omawianego regionu. Zabrakło jednak konsekwencji w charakterystyce niektórych z nich, bowiem narracja kończy się znacznie wcześniej, nawet ponad 40 lat przed cezurą końcową, którą dla pracy i rozdziału wyznacza rok 1989. Problem ten dotyczy następujących ośrodków: Ciężkowice – 1948 (s. 23), Czchów – 1949 (s. 23), Stary Wiśnicz – 1945 (s. 27), Pilzno – 1945 (s. 28), Ryglice – 1945 (s. 29), Wadowice Górne – 1945 (s. 34), które powinny doczekać się krótkiego omówienia po rok 1989. Z kolei w charakterystyce innych miejscowości narracja zdecydowanie wykracza poza cezurę końcową, sięgając lat 2009-2010 (s. 22, 29, 31, 35), co w opracowaniach o profilu historycznym nie powinno mieć miejsca. Z pozycji recenzenta uważam podrozdział trzeci za zbędny, bowiem dotyczy ogólnej sytuacji kultury fizycznej w II Rzeczypospolitej, a zatem poza tytułowym nurtem merytorycznym (wychowanie fizyczne i sport szkolny), chronologicznym (1945-1989) i terytorialnym (ziemia tarnowska).

Zdecydowanie korzystniej prezentuje się pozostała część opisowa pracy. Rozdział II ukazujący społeczny zasięg wychowania fizycznego i sportu w działalności organizacji młodzieżowych na terenie ziemi tarnowskiej do 1989 roku przybliży znaczenie tych organizacji w rozwoju sportu wśród dzieci i młodzieży na ziemi tarnowskiej w okresie Polski Ludowej. Autor kolejno omówił następujące formacje: Związek Walki Młodych (1943-1948), Związek Młodzieży Wiejskiej Rzeczypospolitej Polskiej „Wici” (1933-1948), Związek Harcerstwa Polskiego (1911-1949, 1956-1989), Związek Młodzieży Polskiej (1948-1957),

Organizacja Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego (1926-1948), Powszechna Organizacja „Służba Polsce” (1948-1955), Związek Młodzieży Socjalistycznej (1957-1976), Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej (1976-1989), Związek Młodzieży Wiejskiej (1957-1976, 1980-1989), Związek Socjalistycznej Młodzieży Wiejskiej (1976-1980). Na tle ogólnego rozwoju tych organizacji trafnie ukazał ich wkład w osiągnięcia szkolnej kultury fizycznej, zwłaszcza w zakresie sportu rekreacyjnego i turystyki.

Za potrzebny należy uznać rozdział III poświęcony zrzeszeniom sportowym działającym, jak pisze Autor, na rzecz sportu szkolnego na ziemi tarnowskiej w latach 1945-1989. Wybór i ocenę działalności tych powszechnych organizacji należy ocenić pozytywnie. Przedstawiono Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe (1952-1989), Zrzeszenie Sportowe Szkolnictwa Zawodowego „Zryw” (1953-1957), Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej (1957-1989). Z natury rzeczy ich praca ogniskowała się na krzewieniu powszechnej kultury fizycznej, więc współpracowały dobrowolnie lub obligatoryjnie ze szkolnym ruchem sportowym. Można tylko dyskutować z Autorem, czy Zrzeszenia Sportowego Szkolnictwa Zawodowego „Zryw”, będącego protoplastą Szkolnego Związku Sportowego nie należało powiązać z tą organizacją w ramach rozdziału IV.

Jako ważny trzeba ocenić rozdział IV, w którym została ukazana działalność Szkolnego Związku Sportowego na ziemi tarnowskiej w okresie od początku istnienia tej organizacji do 1989 roku. Z dużym znanstwem przedstawiono ważniejsze przejawy aktywności SZS w tarnowskim szkolnictwie. Dokonano tego uwzględniając w poszczególnych podrozdziałach istotne aspekty i obszary zaangażowania Związku na omawianym terenie: 1. Działalność wojewódzkich struktur Szkolnego Związku Sportowego na ziemi tarnowskiej 1957-1989; 2. Powiatowe struktury Szkolnego Związku Sportowego na Tarnowszczyźnie w latach 1957-1975; 3. Szkolne Koła (Kluby) Sportowe (1951-1989); 4. Międzyszkolne Kluby Sportowe w latach 1957-1989 (MKS Bochnia, MKS Brzesko, MKS Dębica, MKS „Iskra” Pilzno, MKS „Junis” Szczucin, MKS Tarnów, MKS „Pałac Młodzieży w Tarnowie”); 5. Szkoły i klasy sportowe na ziemi tarnowskiej (Szkoła Podstawowa nr 5 w Bochni, Szkoła Podstawowa nr 6 w Dębicy, Szkoła Podstawowa nr 15, nr 8 i nr 20 w Tarnowie.

Ostatnią część opisową (poza zakończeniem) tworzy rozdział V, obrazujący uczestnictwo młodzieży szkolnej z ziemi tarnowskiej w rywalizacji sportowej na arenach regionalnych i ogólnopolskich w latach 1945-1989. Autor dokonał wewnętrznego podziału w oparciu o klasyfikację dyscyplin sportowych, co pozwoliło przejrzeć zaprezentować aktywność uczniów – sportowców w rywalizacji na szczeblu regionu i kraju: 1. Sporty indywidualne (judo, kręgle, lekkoatletyka, łucznictwo, pływanie, szachy, szermierka, tenis

stołowy, zapasy); 2. Sporty zespołowe (koszykówka, piłka nożna, piłka ręczna, piłka siatkowa). Taki podział i dokonana charakterystyka w obrębie poszczególnych dyscyplin nie budzi zastrzeżeń. Na tym tle rodzi się pytanie o wyniki młodych tarnowskich sportowców na arenie międzynarodowej, godne ewentualnego uwiecznienia w osobnym podrozdziale. Autor na ten temat milczy. A może w omawianym okresie takich osiągnięć po prostu nie było. Jeżeli tak – należało o tym wspomnieć.

Bardzo dobre wrażenie sprawia zakończenie, w którym dokonano celnego podsumowania i interesującej oceny procesu rozwoju wychowania fizycznego i sportu szkolnego na ziemi tarnowskiej. Treść części opisowej wraz ze wstępem i zakończeniem, stanowią istotny atut ocenianej rozprawy. Autor poradził sobie z umiejętnym wykorzystaniem bogatego materiału źródłowego oraz obszernego piśmiennictwa. Praca jest bogato ilustrowana, a dominują ciekawe fotografie i obszerne tabele, korelujące z treścią i wzbogacające opis. Zastanawia tylko fakt, iż autor konsekwentnie określa ponad sto fotografii jako ryciny, a przecież to inna kategoria ilustracji. Na podkreślenie zasługują zastosowane przypisy dolne w znaczącej liczbie 1060 odnośników, na ogół dokumentacyjnych, które posiadają prawidłową konstrukcję. Szkoda tylko, że Autor ograniczył się do jednej formy i praktycznie nie wykorzystał innych rodzajów przypisów.

Na osobną wzmiankę zasługuje bibliografia, dokumentująca wykorzystany materiał badawczy oraz pozytywnie świadcząca o bazie źródłowej pracy. Jak wynika ze wstępu poszukiwaniami objęto dostępne placówki archiwalne, źródła instytucjonalne i prywatne. Poświadczają o tym przypisy oraz zestawienie bibliograficzne, utworzone według tradycyjnego wzorca, z zasadnym podziałem na źródła i opracowania. W grupie źródeł znajdują się 4 archiwa i 10 składnic akt, biblioteki cyfrowe (jednak bez określenia ich nazw) i kroniki. Jako drugą kategorię Autor wyszczególnił liczne źródła drukowane, w tym roczniki statystyczne, druki urzędowe, dokumenty, 28 tytułów prasy i czasopism, 17 relacji ustnych oraz materiały pozyskane z internetu. Można polemizować, czy materiały internetowe określane coraz powszechniej jako netografia są tylko źródłami (np. dokumenty), czy też stanowią opracowania (np. charakterystyka miejscowości). Kolejną grupę tworzą publikacje, podzielone na prace zwarte (168 pozycji), artykuły w pracach zbiorowych (32 pozycje) oraz artykuły w czasopismach (31 pozycji). autor wyszczególnił także 4 własne publikacje. Bibliografię zamykają prace niepublikowane, w tym rozprawy doktorskie, prace magisterskie, licencjackie oraz inne. Pomimo dyskusyjnego podziału źródeł na właściwe i drukowane można uznać zastosowaną kategoryzację. W konkluzji należy stwierdzić, że wykorzystany materiał badawczy stanowi silną stronę ocenianej pracy i pozytywnie świadczy o metodologicznym przygotowaniu jej Autora.

Pracę zamykają niezbędne wykazy fotografii, skrótów i tabel oraz pożyteczne indeksy nazwisk, miejscowości, a także streszczenie w języku angielskim dla zagranicznego czytelnika. Pracę w takim kształcie można uznać za kompletną, pozbawioną niedociągnięć, godną rekomendacji jej Autora do stopnia naukowego doktora. Występują w niej tylko pojedyncze usterki natury technicznej, możliwe do korekty podczas czynności wydawniczych, za czym się opowiadam.

Na podstawie pełnej oceny analizowanej rozprawy doktorskiej stwierdzam, że odpowiada ona kryteriom stawianym tego typu opracowaniom i uzyskała pozytywną ocenę recenzenta. Stanowi istotny wkład do badań w zakresie kultury fizycznej, a także wypełnia ważną lukę w historiografii kultury fizycznej w Polsce. Zgodnie z obowiązującym prawem wnioskuję zatem do Pana Dziekana oraz Wysokiej Rady Wydziału Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia Uniwersytetu Szczecińskiego o dopuszczenie mgr Adama Kozubala do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

prof. dr hab. Tomasz Jurek

